

ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI BELGELERİNDE SOSYAL KORUMA HAKKININ GENEL ÇERÇEVESİ

Recep Kapar

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Özet: Sosyal koruma, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve diğer önemli uluslararası insan hakları belgelerinde bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Sosyal koruma hakkının temelinde bulunan değerler, insan onuru, sosyal dayanışma ve sosyal adalettir. Sosyal koruma hakkı, sosyal güvenlik hakkı ile yeterli yaşam standartlarına sahip olma haklarını bir araya getirir. Bir insan hakkı olarak sosyal koruma, devlete üç farklı sorumluluk (saygı gösterme ve tanıma, güvence altına alma ve gerçekleştirme) yüklemektedir. Sosyal koruma, herkesin insan haklarının gerçekleştirilmesinde önemli bir işlev üstlenir.

Anahtar kelimeler: sosyal koruma hakkı, uluslararası insan hakları, Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği.

Abstract: Social protection is enshrined as a human right in the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, and in other major international human rights instruments. The values on which right to social protection is based, are human dignity, social solidarity and social justice. The right to social protection combines the right to social security and the right to an adequate standard of living. Social protection as a human right, impose three different types of obligations (respect, protect and fulfill) on States. Social protection plays an important role in realizing the human rights of all persons.

Keywords: right to social protection, international human rights, United Nations, Council of Europe, European Union.

GİRİŞ

Bu bildiri, sosyal koruma hakkının, uluslararası insan hakları kaynaklarında nasıl yer aldığını ve unsurlarının neler olduğunu belirlemeye dönük bir “giriş” çalışması niteliğindedir. Çalışmada disiplinler arası bir yaklaşımla sosyal koruma hakkının genel çerçevesi ortaya konulacaktır. Öncelikle son yıllarda sosyal korumanın neden önem kazandığı ve insan haklarına dayalı bir sosyal koruma

yaklaşımına neden gereksinim duyulduğu açıklanacaktır. Ardından sosyal koruma hakkına yer veren uluslararası ve bölgesel insan hakları kaynakları değerlendirilecektir. Bildiri olarak sunulmak üzere hazırlanan bu çalışmada, hacimsel bakımdan sınırlılıklar bulunduğu, ayrıntılı bir tartışma ve karşılaştırma gerektiren izleme, denetim, yargı benzeri veya yargı organlarının karar ve içtihatlarına değinilmeyecektir.

Gelir güvencesizliği, gelirin yokluğu, yetersizliği, düzensizliği veya harcamalarda önemli düzeyde artışın meydana gelmesi olarak açıklanmaktadır. Gelir güvencesizliği karşısında yeterli bir yaşam standardının güvence altına alınması ve sosyal nitelikli bir korumanın sağlanması gerekliliği bir insan hakkı olarak tanınmış olmasına rağmen, sosyal koruma açığı, dünyada önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ) verilerine göre, dünya nüfusunun yalnızca yüzde 27'si geniş kapsamlı bir sosyal güvenlik sisteminin sağladığı korumadan yararlanabilmektedir. Diğer deyişle dünyada 5 milyar 200 milyon insan, gelir güvencesizliği karşısında kısmen ya da bütünüyle sosyal bakımdan korumasız durumdadır. Sosyal koruma açığı, bir yandan insanların yaşamlarını tahrip ederken, bir yandan da ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması önünde engel olarak belirmektedir (ILO, 2014: 2). Birleşmiş Milletler Gelişme Programına göre, küresel ölçekte 2 milyar 200 milyon insan çok boyutlu yoksulluk içinde veya çok boyutlu yoksulluğun hemen sınırında yaşamaktadır. 842 milyon insan kronik açlıkla karşı karşıyayken, yaklaşık olarak dünyadaki tüm çalışanların yarısını oluşturan 1 milyar 500 milyon kişi, eğreti koşullarda veya enformel ekonomide istihdam edilmektedir (UNDP, 2014: 3). Dünya üzerindeki tüm çalışanların sadece yüzde 23'ü, işsizlik riski karşısında uygun bir korumanın kapsamındadır. İşsiz kalanların ise yalnızca yüzde 12'si sosyal bir korumadan yararlanabilmektedir. Korumadan yararlanan bu işsizlerin yüzde 64'ü Batı Avrupa ülkelerinde yaşamaktadır (ILO, 2014: 29).

I. SOSYAL KORUMANIN ÖNEM KAZANMASI

Sosyal koruma sistemlerinin kapsamı, gelişmiş ülkelerde genellikle yaygınlaşmış olmakla birlikte, bu ülkelerin birçoğunda dahi nüfusun tamamı kapsama alınamadığı gibi, uygun koruma düzeyine de henüz erişilememiştir. Yirminci yüzyılın genelinde sosyal korumaya veya sosyal güvenliğe yeterince önem verilmemesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Her şeyden önce çok sayıda devlet, sosyal güvenlik aracılığıyla sağlanan korumanın doğurduğu finansmanın yükünü ya üstlenmekten kaçınmış ya da olanaksızlıklar dolayısıyla üstlenememiştir. Bir başka deyişle sosyal adaletsizliği doğuran ekonomik gerekçeler, insan yaşamını, onurunu ve güvenliğini korumak için zorunlu olan sosyal nitelikli insan haklarının önüne geçmiştir.

Bu süreçte ekonomik ve sosyal haklar, egemen bir yaklaşım tarafından diğer insan hakları karşısında yapay ve keyfi bir biçimde ikinci sınıf haklar grubu olarak değerlendirilmiştir. Sivil, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel nitelikli insan haklarının bölünmezliği ve karşılıklı olarak birbirlerine bağlı olduğu ilkeleri yaşama geçirilememiştir. Sivil ve siyasal haklara ağırlık verilirken, ekonomik ve sosyal hakları gerçekleştirilmeyen insanların, sivil ve siyasal haklarını etkin bir biçimde kullanamayacakları gerçeği göz ardı edilmiştir. Ayrıca sivil ve siyasal haklar maliyetsiz kabul edilirken, ekonomik ve sosyal haklar, doğuracağı maliyetler nedeniyle ekonomik gelişmenin ileri bir aşamasına özgü haklar olarak ele alınmıştır. Diğer yandan sosyal koruma sağlayan sosyal güvenlik sistemlerinin kapsamı, daha çok çalışanlar veya kamu çalışanları gibi ekonomik bakımdan aktif belirli gruplar temelinde oluşturulmuştur (Ayrıntı için bkz.: Alston, 2014: 5-6).

Gelinen noktada küresel ölçekte kalkınma politikalarının, insanların kapasitelerini geliştirmede ve yoksulluğu azaltmada gösterdiği başarısızlıklara bir yanıt olarak, sosyal koruma, kalkınma gündeminde öne çıkmaktadır. Yoksulluğun ve güvencesizliğin ortadan kaldırılması, hala çözüm bekleyen önemli bir sorundur. Ekonomik, sosyal ve çevresel değişim, zayıflıkları ve riskleri yoğunlaştırmakta, eşitsizlikleri ve dışlanmayı kalıcı hale getirmekte, dünya üzerinde çok sayıda insanın geçim güvencesizliği ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır (Cook-Kabeer, 2009: 2).

Sık sık yaşanan finansal krizler, ekonomik çöküşler ve durgunluklar uzunca bir süredir insanları ve toplumları etkilemektedir. Yeni liberal yaklaşımın yaşama geçirilen çözüm önerileri, geniş bir ülke grubunda, özellikle yoksul ülkelerde piyasalar ve fiyatlar üzerinde belirsizlik ve oynaklık yaratmış, tüketim istikrarını ve temel refah düzeyini bozmuş, ayrıca insani gelişmeye ilişkin ilerlemeleri tahrip etmiştir. Söz konusu sorunlar farklı biçim ve düzeylerde gelişmiş ülkelerde de belirmiştir. 1998–1999 ve 2008’de yaşandığı gibi, çok sayıda ekonomik ve finansal krizin olumsuz sonuçlarını giderme arayışı, sosyal korumanın, kalkınma politikaları içinde belirgin bir yer edinmesine yol açmıştır (Cook-Kabeer, 2009: 4-5).

Günümüzde sosyal koruma konusu, ekonomik kalkınma, uluslararası yardım ve sosyal politika gibi farklı alanların gündeminde artan bir hızla yükselmekte ve kabul görmektedir. Sosyal koruma kavramının son yıllarda yaygınlaşmasında ve sosyal koruma yaklaşımlarının daha fazla tartışılır hale gelmesinde biri AB’de, diğeri ise gelişmekte olan ve yoksul ülkelerde yaşanan iki koşut süreç belirleyicidir (Ayrıntı için bkz.: Kapar, 2015).

Avrupa Birliğinde (AB) sosyal koruma kavramı kurumsal düzeyde yaygın olarak kullanılmakta ve sosyal koruma sistemi, Avrupa modelinin temel ve ayırt edici unsuru olarak kabul edilmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası ekonomik ve sosyal gelişmeye katkı yapan sosyal korumanın, Avrupa’nın en önemli başarılarından olduğu sıklıkla belirtilmektedir (COM, 1995). Diğer süreç ise gelişmek-

te olan, gelişmemiş ve yoksul olarak adlandırılan ülkeler bağlamında yürütülen “*kalkınma çalışmaları*”ndan ve bu ülkelerde uygulanan yapısal uyum politikalarının yarattığı sosyal sorunlardan kaynaklanmıştır (Midgley, 2013; Midgley, 2012).

Yoksul ve gelişmekte olan ülkelerde küreselleşmenin ve bağlı olarak yeni liberal yapısal uyum politikalarının ortaya çıkardığı sosyal ve siyasal sorunların azaltılması amacıyla özellikle Dünya Bankası (DB) gibi kuruluşların desteğiyle “sosyal risk yönetiminin” bir parçası olarak sosyal koruma yaklaşımı geliştirilmiştir. Ancak DB bu süreçte tek başına değildir. Özellikle bölgesel nitelikli Asya Kalkınma Bankası, Amerikalılararası Kalkınma Bankası gibi kuruluşlar, kavramın ve yaklaşımın yaygınlaşmasında etkili olmuştur. 1990’lı yılların sonlarında yaşanan Asya krizi, ekonomik şok ve risklerin yönetilmesinde sosyal güvenlik ağının, ekonomi politikalarının temel bir bileşeni olduğuna ilişkin düşünceleri yaygınlaştırmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak “modern” bir sosyal koruma politikası oluşturmak amacıyla yapılan girişimler artmıştır (Ayrıntı için bkz.: Gentilini ve Omamo, 2011: 329-331; Kumitz, 2013; Brunori ve O’Reilly, 2010; Adesina, 2010).

Sosyal koruma yaklaşımları ve programları büyük ölçüde uluslararası uzman örgüt ve kurumların etkisiyle biçimlenmektedir (Cook-Kabeer, 2009: 6). Bu yönüyle gelişmekte olan veya yoksul ülkelerde mevcut sosyal koruma gündemi, daha çok uluslararası ölçekte ikili ve çok taraflı yardım bağışçıları, uluslararası sivil toplum örgütleri, akademisyenler ve danışmanlarca belirlenmekte, dış aktörler tarafından finanse edilmektedir. Gündem, ulusal hükümetler, yerel sivil toplum örgütleri, yurttaşlar tarafından yeterince yönlendirilmemektedir (Devereux ve Sabates-Wheeler, 2007: 6).

1. İnsan Haklarına Dayalı Bir Sosyal Koruma Yaklaşımı Arayışı

Yapısal ve mali uyum sürecinde DB tarafından temsil edilen sosyal risk yönetimi stratejisi olarak bilinen sosyal koruma yaklaşımı öne çıkmıştır. Bu yaklaşım “insan hakkı” temelinden oldukça uzaktır. DB yaklaşımı, sosyal politikaları ekonomik gelişmeden arta kalan bir alan olarak ele almaktadır. Buna göre sosyal koruma önlemleri, sadece yapısal reformlar sürecince yoksul ve zayıf olanlara destek sağlama gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Sağlanan destekler aracılığıyla yapısal uyumun olumsuz etkileri azaltılmakta, yoksul ve zayıf kesimlerin politik onaylarını almak kolaylaşmaktadır. Uygulanan destekler, çoğunlukla geçici, bölünmüş ve gereksinim temelinde özel yoksul ve zayıf grupları hedefleyen niteliktedir (Alston, 2014: 11).

Yoksul ve zayıf grupları özel olarak hedefleme isteği doğrultusunda oluşturulan karmaşık yoklama sistemi, tüm nüfusun sosyal koruma kapsamına alınması amacını gölgelemektedir. Ayrıca yaklaşımın sunduğu koruma düzeyi, aşırı derecede düşüktür. DB yaklaşımının odağında bulunan sosyal güven ağları, genellikle hukuk tarafından korunmamakta ve büyük ölçüde politik koşullardaki

değişimlerin etkisi altında kalmaktadır. Sosyal koruma, üretkenliğe ve etkililiğe yaptığı katkı nedeniyle savunulan, hak konusu olarak kabul edilmeyen bir yardımseverlik girişimi olarak belirmektedir (Alston, 2014: 12, 18, 19).

DB, ilk başlarda sosyal korumayı yapısal uyum sürecinde ortaya çıkan olumsuzluklardan etkilenenlere yardım etmeyi amaçlayan geçici nitelikte sosyal güven ağı (social safety net) olarak kabul etmiştir. Ancak yaşanan büyük ölçekli krizlerin ardından, dar anlamli sosyal güven ağı yaklaşımından daha geniş bir sosyal koruma yaklaşımına geçme zorunluluğu ile karşı karşıya kalmıştır. Buna rağmen DB, sosyal koruma alanında devletin işlevlerini azaltma, piyasa ve özel işletme kaynaklı koruma mekanizmaları yanında enformel ve topluluk aracılığıyla sağlanan korumaya önem verme politikasını sürdürmüştür (Cook-Kabeer, 2009: 7–8).

Hak temeline dayalı bir sosyal koruma yaklaşımının uygulanmasında DB'nin kritik bir işlevi olduğu belirtilmektedir. DB, işlevini değiştirmese, sosyal koruma insan hakları konusu olmaktan çok bürokratik olarak tasarlanmış bir politika olarak kalacaktır. Sosyal korumanın finansmanı için zorunlu bir mali alan yaratmaları yönünde ülkelere yapılan önerilerin, DB ve Uluslararası Para Fonu tarafından desteklenmesi beklenmektedir. Böylesi bir desteğin yokluğu, sosyal korumanın geliştirilmesine zarar vermektedir. Sosyal koruma uygulamaları, insan hakları temeline oturtulmazsa, sadece aşırı yoksulluk içinde yaşayanların sınırlı bir kısmını kapsayan, kötü tanımlanmış bir sosyal güven ağı olma gibi olumsuz özellikleri taşımaya devam edecektir. İnsan hakları yaklaşımını merkez alan bir yaklaşım yaşama geçirilmezse, yoksulluğun ortadan kaldırılması çabaları, yüksek derecede seçici, bir başka deyişle ayrımcı nitelikler taşıyacaktır (Alston, 2014: 12, 18, 19).

Sosyal risk yönetimi yaklaşımına yöneltilen eleştiriler, hak temeline dayanan bir sosyal koruma stratejisinin geliştirilmesi ve savunulması gerekliliğini pekiştirmiştir. Buna göre sosyal koruma bir sadaka ya da yardımseverlik konusu değildir. Aksine devletin temel bir sorumluluğudur. Devlet sosyal korumayı güvence altına almakla yükümlüken, insanlar da korumadan yararlanmayı “talep etme” hakkına sahiptir (Piron, 2004: 6). İnsan hakları yaklaşımı, sosyal koruma alanında insanların, hak sahibi olma ve talep etme unsurlarını güçlendirir (Ginneken, 2011: 111).

Devletler, sadece koruma programları uygulamakla yükümlü değildir, aynı zamanda ulusal ve uluslararası yükümlülükleri gereği, bu programları insan haklarına yaklaşımına uygun olarak oluşturmak ve yürütmek zorundadır. İnsan haklarına ilişkin yükümlülükler, yalnızca sosyal koruma programlarının sonuçları ile sınırlanamaz. Programların tasarlanması, oluşturulması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirmesi süreçlerinin tüm aşamalarında insan hakları ölçütlerinin temel alınması gerekmektedir. Bu ölçütler, eşitlik, ayrımcılık yasağı, katılım, açıklık, denetleme, erişebilirlik, finanse edilebilirlik gibi çok farklı niteliklerde (OHCHR, 2012). Buna göre, insan haklarına dayanan bir yaklaşımın dört ilkeye

yaslanması gerektiği söylenmektedir. İlkeler, (i) eşitlik ve ayrımcılık yasağı, (ii) yönetime katılım, (iii) açıklık ve bilgi verme yükümlülüğü ile (iv) sorumluluk ve hesap verme olarak sıralanabilir. Bu ilkeler, sosyal koruma sistem ve programlarının tasarlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi aşamalarının tümünde yol gösterici olmalıdır (Ginneken, 2011: 113, 116).

Haklara dayalı bir çerçevede sosyal korumadan yararlananların yönetime katılmasının sağlanması ve katılımın güvence altına alınması esastır. Burada katılım, danışma veya fikir almanın ötesinde bir anlam taşır. Ayrıca devletin insan haklarını gerçekleştirme yükümlülüğünü yerine getirmiş olması için, devletin sosyal koruma ile ilgili bilgilere erişimi ve açıklığı güvence altına alması gerekir. Bu bağlamda bireyler, sosyal koruma programlarının işleyişi, korumaya hak kazanma koşulları gibi bilgiler, kolayca öğrenebilmeli ve anlayabilmelidir. Sistemde sorumlulukların belirli olması, hesap sorma ve sorunların giderilmesi yöntemlerinin bulunması, haklar temeline dayalı bir yaklaşımın olmazsı olmazlarındandır. Ayrımcılığın herhangi bir biçimine maruz kalmaksızın, herkes katılım, açıklık, sorumluluk ve hesap sorma yöntemlerine kültürel, fiziksel ve ekonomik olarak erişebilmelidir. Haklar temelinde oturtulmuş bir sosyal koruma sistemi, ayrımcılığın önlenmesi ve eşitliğin sağlanmasında kritik bir işlev yerine getirir (Sepúlveda, 2010: 6).

158 | Bugün insan haklarına dayanan bir sosyal koruma yaklaşımının yaşama geçirilmesi gereksinimi her zamankinden daha fazladır. Çünkü içinde bulunduğumuz ekonomik koşullar tüm insanlığı derinden olumsuz olarak etkileyen küresel ekonomik ve finansal krizler, sosyal güvencesizlikler, yoksulluk üretmekte, milyarlarca insanın geçim ve yaşam olanakları ciddi olarak tehdit etmektedir (Sepúlveda-Nyst, 2012: 63).

İnsan haklarının gelişiminde sivil ve siyasal haklara önem verilirken, bugüne kadar ihmal edilen ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin farkındalık artmaktadır, insanların ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel anlamlarda topluma katılmalarını sağlayan ve olanaklarını güçlendiren olmazsa olmaz bir unsur olan sosyal koruma, kalkınma çabalarının merkezindedir. Aynı zamanda sosyal koruma, devletlerin insan hakları alanındaki yükümlülüklerini gerçekleştirmede temel işlevler üstlenir (Ginneken, 2011: 111).

Devletlerin, sosyal koruma programlarını insan hakları temelinde uygulama zorunluluğu, sağlık ve eğitim hakları yanında, konut, barınma, giyinme ve gıda haklarını içeren yeterli yaşam standartlarına sahip olma gibi çok sayıda insan hakkının ilerici bir biçimde gerçekleştirilmesi yükümlülüğünden kaynaklanmaktadır (OHCHR, 2012). İnsan haklarına dayalı bir sosyal koruma sistemi, sadece ekonomik, sosyal ve kültürel hakları geliştirilmez, aynı zamanda insanlara sivil ve siyasal haklarından yararlanmaları yönünde olanaklar oluşturur (Alston, 2015: 4).

İnsan hakları temelinde yürütülen sosyal koruma önlemleri, uzun dönemli kalkınma çabalarına daha çok katkı sağlamakta, yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması üzerinde olumlu etkilerde bulunmaktadır (Sepúlveda, 2010: 4-5).

Yoksulluk, önemli bir insan hakkı sorunudur. Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yoksunluk ile insan hakları ihlalleri arasında nedensel bir ilişki bulunduğu tartışmasızdır. İnsan haklarının gerçekleştirilmesi ile yoksulluğun önlenmesi çabaları birbirlerini karşılıklı olarak desteklemektedir. Bir başka deyişle, sosyal koruma ile insan hakları arasında güçlü ve “simbiyotik” bir ilişki bulunmaktadır. İnsan haklarına ilişkin standart ve ilkeler yoksulluğu azaltma uğraşısına destek verirken, azalan yoksulluk, insan haklarının geliştirilmesine uygun ortam hazırlamaktadır. İnsan haklarının gelişimi yoksulları güçlendirdiği ölçüde, yoksullukla mücadele, gereksinim veya yardımseverlik temelinden uzaklaşacak, bireyin hak sahibi olduğu, devletin yükümlülük altında bulunduğu bir yaklaşıma yakınlaşacaktır. Sosyal koruma sisteminin yoksulluğu ve eşitsizlikleri azaltmadaki, insan haklarını geliştirmedeki başarısı veya başarısızlığı, büyük ölçüde sosyal koruma programlarının, insan haklarının içerdiği standartlara ve ilkelere uygun olup olmadığına bağlıdır (Ayrıntı için bkz.: Sepúlveda-Nyst, 2012: 17, 18, 25).

2. Sosyal Koruma Hakkı

Bir insan hakkı olarak sosyal korumanın temelinde bulunan değerler (i) dayanışma, (ii) insan onuru ve (iii) sosyal adalettir. Dayanışma, güvencesizlikle karşılaşan insanlara doğru gelirin yeniden dağıtımını ifade eder. İnsan haklarına ilişkin ulusal ve uluslararası belgelerin büyük bir kısmında insan onuruna gönderme yapılmaktadır. Bir insan hakkı olarak sosyal korumanın amacı ve işlevi, herkese yeterli yaşam koşulları sağlayarak insan onuruna saygı göstermeyi güvence altına almaktır. Sosyal adalet bağlamında ise ekonomik gelişmeden herkesin adil bir pay alması, kişilerin olanak ve kapasitelerini sınırlayan olumsuz etkilerden kaynaklanan eşitsizliklerin azaltılması, fırsat eşitliğinin sağlanması, insanların bireysel ve toplu refaha katkı yapma ve refahtan yararlanma olanaklarının eşitlik temelinde sağlanması öne çıkmaktadır. İlgili çerçeve, UÇÖ'nün Filadelfiya Bildirgesinde ırk, inanç ve cinsiyetleri ne olursa olsun, bütün insanlar maddi ilerlemelerini ve manevi gelişmelerini, özgür ve onurlu olarak, ekonomik güvence altında ve eşit koşullarda sürdürme hakkına sahiptir ifadesiyle yalın bir biçimde özetlenmiştir (Ayrıntı için bkz.: Euzebey, 2004: 109-111).

Sosyal koruma hakkı, sosyal hakların gelişmesi sürecinde diğer haklarla birlikte evrimleşmiş olmasına rağmen, sosyal koruma adıyla fazlaca gündeme gelmemiş, çoğunlukla öteki sosyal haklar bağlamında dolaylı olarak değerlendirilmiştir. Sosyal koruma hakkının çok fazla bilinmemesi, bu hakkın yeni bir hak mı, yoksa var olan bir hak mı olduğuna yönelik sorulara neden olmuştur. Sosyal koruma hakkı, yeni ortaya çıkan bir insan hakkı değildir. İnsan hakları öğretisinde artık standart haline gelmiş yaklaşıma göre, sosyal koruma bir insan hakkıdır

ve birçok uluslararası hukuk kaynağında yer almaktadır. Aynı zamanda bir hak olarak evrensel niteliklidir ve gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun tüm ülkelerde yaşayan insanlara tanınmıştır (Alston, 2014: 13).

Sosyal koruma hakkı, diğer sosyal haklar ile birlikte sivil ve siyasal hakları da içeren insan haklarının ayrılmaz bir parçasıdır (Alston, 2014: 13). Bir bütünü oluşturan insan hakları arasında hiyerarşik bir ilişki de bulunmamaktadır. Diğer deyişle sivil, siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel insan hakları arasında bir üst-üst ilişkisi veya önem derecesi farklılığı olmadığı gibi, insan haklarını oluşturan her hak eşit statüdedir (Ayrıntı için bkz.: OHCHR, 2005: 4).

Bir insan hakkı olması nedeniyle sosyal koruma, devletler veya hükümetler bakımından politik bir seçenek değil, aksine ulusal ve uluslararası insan hakları hukukundan doğan yasal bir yükümlülüktür (Sepúlveda-Nyst, 2012: 23). Sosyal koruma hakkının ana kaynaklarını oluşturan uluslararası hukuk belgeleri ve ilgili maddeleri, çalışmanın sonunda yer alan eklerde ayrıntılı biçimde gösterilmiştir (Bkz.: EK 1-4). Eklere bakıldığında, sosyal korumanın yeni bir sosyal hak olmadığı, geçmişinin diğer sosyal haklar kadar eskiye dayandığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle, sosyal koruma, son yıllarda ortaya atılmış ve yeni liberal nitelikli bir kavram veya yaklaşım değildir.

Eklerde belirtilenler yanında “*BM Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi*”, “*Her Türü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmesi*”, “*Tüm Göçmen Çalışanların ve Ailelerinin Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmesi*” gibi çok sayıda sözleşmede sosyal güvenlik hakkı bağlamında devletin sosyal koruma sağlama yükümlülüğü tanımlanmıştır (ILO, 2011: 10).

İnsan haklarına ilişkin oluşturulmuş çok sayıda belgede öteden beri “sosyal koruma” veya “sosyal olarak koruma” hakkından doğrudan ve açıkça söz edilmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) sistemi içinde kabul edilen *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde* ve *Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmede* sosyal koruma kavramının kullanıldığı görülür. Diğer yandan bölgesel nitelikli birçok uluslararası belgede sosyal koruma kavramı kullanılarak sosyal bir hak tanınmaktadır. Gerçektende *AB Temel Haklar Şartı* (ABTHŞ) ve *Çalışanların Temel Sosyal Haklarına İlişkin Topluluk Şartı* (ÇTSHİTŞ), *Avrupa Sosyal Şartı* ve *Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı* doğrudan sosyal koruma kavramına yer vermektedir. Ayrıca Avrupa Konseyinin 1974 tarihli *Çiftçilerin Sosyal Koruması Hakkında Avrupa Sözleşmesi*, sosyal koruma hakkının yeni bir insan hakkı olmadığını, öteden beri bu adla tanındığına ilişkin örneklerden birini oluşturur.

Sosyal koruma hakkı, sadece Avrupa bölgesine özgü bir hak değildir. Diğer sosyal haklar gibi evrensel niteliklidir. Örneğin 2003 yılında 14 ülkenin imzalararak kabul ettiği *Güney Afrika Kalkınma Topluluğu Temel Sosyal Haklar Şartında* sosyal koruma hakkı tanınmıştır. Bu şartta doğrudan sosyal güvenlik hakkından söz edilmemekte, sosyal güvenlik, sosyal koruma hakkı bağlamında ve başlığı altında ele alınmaktadır. Şartın Sosyal Koruma başlığı taşıyan 10.

maddesi, sosyal güvenlik ve sosyal yardım temelinde statüsü ne olursa olsun çalışanlara (md. 10/1) ve işgücü piyasasına katılmayanlara (md. 10/2) uygun bir sosyal korumadan yararlanma hakkı tanımıştır. Şartın diğer bazı maddelerinde engelliler, yaşlılar gibi ekonomik ve sosyal yönden zayıf gruplarda yer alanlara dönük gelir güvencesi sağlayan haklara yer verildiği görülmektedir (md. 9 ve 8). Ayrıca İnsan Hakları Amerika Sözleşmesi Ek Protokolünde “her yaşlının sosyal koruma hakkı olduğu” kabul edilmiştir.

İnsan haklarının bütünselliği ilkesi gereği, sosyal koruma hakkını, yalnızca madde başlığında veya madde içeriğinde sosyal koruma kavramının doğrudan kullandığı hükümler ile sınırlamamak gerekir. Yukarıda belirttiğimiz uluslararası veya bölgesel kaynakların kimi maddelerinde de, sosyal koruma kavramı kullanılmaksızın diğer insan hakları bağlamında dolaylı olarak sosyal koruma hakkı ile ilgili unsurlar düzenlenmiştir.

Tablo: 1- Farklı İnsan Hakları Sistemlerinin Sosyal Koruma Hakkı Kapsamına İlişkin Yaklaşımları

Sistem	Sosyal Koruma Hakkının Kapsamı
Birleşmiş Milletler	<ul style="list-style-type: none"> Sosyal koruma= “sosyal güvenlik hakkı” + “yeterli yaşam standardına sahip olma hakkı”
Uluslararası Çalışma Örgütü	<p><i>Geleneksel yaklaşım:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Sosyal koruma= “sosyal güvenlik” + “işgücünün korunması”
	<p><i>Yeni yaklaşım:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Sosyal koruma= “sosyal güvenlik” Sosyal koruma tabanları= “temel sağlık hakkı”+”temel gelir güvencesi”
Avrupa Konseyi	<ul style="list-style-type: none"> Sosyal koruma= “sosyal güvenlik hakkı” + “sosyal ve sağlık yardım hakkı” + “sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı”
	<ul style="list-style-type: none"> Sosyal koruma= “sosyal güvenlik hakkı” + “sosyal ve sağlık yardım hakkı” + “sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı” + “sağlığın korunması hakkı” + “konut hakkı” + “sosyal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkı”
Avrupa Birliği	<ul style="list-style-type: none"> Sosyal koruma > “Sosyal güvenlik” Sosyal koruma= “hastalık ve sağlık bakımı” + “engellilik” + “yaşlılık” + “ölüm/dul ve yetim” + “çocuk ve aile” + “işsizlik” + “konut” + “sosyal dışlanma” (riskleri karşısında insanları korumak amacıyla tasarlanmış kolektif aktarım sistemlerinin tümü)

II. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SİSTEMİNDE SOSYAL KORUMA HAKKI

Bir antlaşma veya sözleşme olmayan 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde, herkese sosyal koruma hakkı (md. 23/3 ve md. 25/2) tanınmıştır. Ayrıca Bildirgede tanınmış olan sosyal güvenlik hakkını (md. 22) sosyal koruma kapsamında değerlendirmek, öğretide egemen bir yaklaşım haline almıştır.

BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin (ESKHS) hiçbir yerinde sosyal koruma hakkı ifadesi kullanılmamıştır. Fakat sözleşmede sosyal koruma terimine yer verilmemesi sözleşmenin sosyal koruma hakkını içermediği anlamına gelmez. Sözleşmenin çok sayıda maddesinde sosyal koruma hakkının unsur ve bileşenleri açıkça bir insan hakkı olarak tanımlanmaktadır. Aynı durum *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi* için de geçerlidir

BM tarafından oluşturulmuş insan hakları sistemine göre, sosyal koruma hakkı, “**sosyal güvenlik hakkı**” ile “**yeterli yaşam standardına sahip olma hakkının**” birleşimini ifade etmektedir (Alston, 2014: 13; Sepulveda, 2010: 5). Bu iki hakkın tek bir bütün içinde bir araya getirilmesinin önemli olduğu belirtilmektedir. Çünkü iki hakkın birlikte ele alınmasının yaratacağı etki, hakların tek tek ele alınmalarından daha güçlüdür. Aynı zamanda iki hakkın ortak amaçlarına erişmek için gerekli olan önlemler, bütününe geliştirilmesini kolaylaştırır (Alston, 2014: 13). BM sistemi içinde çocuk haklarını değerlendiren bir başka çalışmada benzer bir yaklaşımla çeşitli çocuk haklarının, sosyal koruma hakkının bir parçası olduğu belirtmiştir. Buna göre çocukların sosyal koruma hakkı, (i) sosyal güvenlik hakkını, (ii) yeterli yaşam standartlarına sahip olma hakkını ve (iii) özel bakım ve yardımlardan yararlanma hakkını içermektedir (ILO, 2014: 11).

BM sistemi içinde yerleşen eğilim doğrultusunda, sosyal koruma hakkını oluşturan iki unsura, yani “sosyal güvenlik” ve “yeterli yaşam standardına sahip olma” haklarını kısaca açıklamakta yarar vardır. Sosyal güvenlik hakkı bağlamında, her şeyden önce ülkede bir sosyal güvenlik sistemi oluşturulmalıdır. Sosyal güvenlik sisteminin sağlanan koruma yeterli bir yaşam standardı sunmalı, erişilebilir olmalı, eşitlik temeline dayanmalı ve ayrımcı uygulamalar içermemelidir. Ayrıca sosyal güvenlik sisteminin herkesi kapsamaması, korumaya erişme koşullarının makul, dengeli ve açık olması, finansmanına katılım yükümlülüklerinin uygun belirlenmesi, yönetimine katılma ve bilgi alma olanaklarının bulunması ve insanların fiziksel olarak ulaşabilmesi gibi unsurlar taşıması gerekmektedir. Bunların yanında oluşturulan sosyal güvenlik sistemi (i) sağlık bakımı, (ii) hastalık, (iii) yaşlılık, (iv) işsizlik, (v) iş kazası ve meslek hastalığı, (vi) aile ve çocuk destekleri, (vii) analık, (viii) sakatlık ve (ix) ölüm (dul ve yetim hali) risklerini kapsamalıdır (CESCR, 2008).

Yeterli yaşam standardına sahip olma hakkı (standard of living adequate-a-dequate standard of living), *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*, *Engellilerin Haklarının İlişkin Sözleşme*, *Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi* ile *Çocuk Hakları Sözleşmesi* gibi BM'nin insan haklarına ilişkin birçok belgesinde

yer almaktadır. Yeterli yaşam standardını belirleyen konuların bazıları (i) yeterli konut, (ii) yeterli beslenme ve (iii) yeterli giyinme standartları biçiminde sıralanmaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz.: Jayawickrama, 2002: 864-880).

Devletin insan hakları temelinde sosyal korumayla ilgili yükümlülükleri çeşitli biçimler almaktadır (Piron, 2004: 6). Devlet hakka saygı göstermeli ve hakkı tanınmalıdır (respect). Devlet hakkı güvence altına almalı (protect) ve hakkı gerçekleştirmek için uygun önlemleri yaşama geçirmelidir (fulfil). Devlet bu belirtilen yükümlülükleri yerine getirirken yönetmeli (conduct) ve sonuç elde etmelidir (result) (OHCHR, 2005: 14-19; 118).

Saygı gösterme, devletin doğrudan ve dolaylı yollardan hakkın kullanılmasını engellemeye dönük bir girişim içinde olmamasını ifade etmektedir. Buna göre devlet, hakkı inkâr edemeyeceği gibi, eşitliği sınırlayamaz, keyfi ve nedensiz olarak hakka müdahalede bulunamaz. Güvence altına alma yükümlülüğünde devlet, üçüncü kişilerin eylem ve girişimleri nedeniyle, bireyin hakkını kullanamamasını engellemekle görevlidir. Bir başka deyişle devlet, üçüncü kişiler karşısında bireyin hakkını korumak zorundadır. Devletin hakkı gerçekleştirme veya yaşama geçirme yükümlülüğü farklı görevlerin yerine getirilmesini içermektedir. Devlet hakkın kullanımını kolaylaştırmak için olumlu nitelikte önlemleri yaşama geçirmek zorundadır. Bu çerçevede devlet, hakkı tanınmalı, hukuki düzenlemeler yapmalı, plan, strateji geliştirmeli, kapsamlı bir sistem kuralmalıdır. Devletin destekleme görevi, hakkın içeriği ve hakkı kullanma yolları, programlar, yararlanma koşulları gibi farklı konularda kamuoyunda farkındalığın artırılması, eğitim ve bilgilendirmenin gerçekleştirilmesini gerektirir. Hakkı gerçekleştirmeye dönük devletin son görev ise hakkın kullanılması için ortaya çıkan gereksinimleri karşılamaktır. Bu bağlamda devletten, sosyal nitelikli programlar ve sistemler oluşturması, toplumda özel koruma gereksinimi olan kişi ve grupların hakkı kullanmaları için özel önlemler alması, uygun nitelikli programları yürütmesi, kriz koşullarında ve güvencesizliğin arttığı dönemlerde ortaya çıkan gereksinimleri karşılaması gibi birçok yükümlüğün yerine getirilmesi beklenmektedir (CESCR, 2008: 13–14). Bu çerçevede devletler, önceliklerini belirleyerek, ekonomik ve mali kaynak ayırmayı gerektiren sosyal güvenlik veya sosyal koruma gibi sosyal hakları aşamalı olarak, ancak geriye götürmeksizin daha ileri bir düzeye çıkarmak ve eksiksiz bir biçimde gerçekleştirmek amacıyla önlemler almak zorundadır (Ayrıntı için bkz.: Gülmez, 2009: 10–11).

Haklar temelinde dayalı bir sosyal koruma yaklaşımında devletin görevi sadece sosyal koruma sistemi oluşturmakla sınırlı değildir. Devlet, sürecin yürütümü ve sistemin işleyişi ile ilgili yükümlülükler de üstlenir. Ayrıca devletin, kurmuş ve yürütmüş olduğu sistemin ürettiği sonuç ve etkilere dair sorumlulukları bulunmaktadır (Sepulveda, 2010: 6). Böylesi bir çerçevede, sosyal korumadan yararlanan kimseler hak sahibi niteliği kazanırken, devlet ve devletin sosyal korumayla ilgili ortakları ise insan haklarına uygun bir biçimde sosyal koruma sağlamakla görevlidir (Sepulveda, 2010: 19).

III. ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ SİSTEMİNDE SOSYAL KORUMA HAKKI

Sosyal korumanın UÇÖ etkinliklerinin merkezinde olduğu ve sosyal korumanın geliştirilmesinde Örgütün önemli bir işlev üstlendiği belirtilmektedir. UÇÖ'nün oluşturduğu uluslararası çalışma standartlarının yarısından daha fazlasının sosyal koruma konuları ile ilintili olduğu söylenmektedir (Garcia-Gruat, 2003: 14). UÇÖ, sosyal korumaya ilişkin yetkisini Anayasasına, Anayasaya daha sonra eklenen ve Anayasanın ayrılmaz bir parçası olan Filadelfiya Bildirgesine dayandırmaktadır. Buna göre sosyal korumanın kapsamının genişletilmesi ve herkesin sosyal korumaya erişmesi Örgütün Anayasasının ve yetkisinin merkezindedir (García- Gruat, 2003: 13).

1919 tarihli Anayasanın başlangıç kısmında Örgütün ve üye devletlerin acil yükümlülükleri belirtilmiştir. Bu yükümlülükler arasında “çalışmalarından kaynaklanan yaralanma ve hastalıklar karşısında çalışanların korunması”, “çocuk, genç ve kadınların korunması” ile “yaşlılık ve sakatlık ödemelerinin yapılması” gibi konular sosyal koruma ile ilgili olduğu kabul edilmektedir. 1944 tarihli Filadelfiya Bildirgesi, “korunmaya ve eksiksiz tıbbi tedaviye ihtiyaç duyan herkes için temel bir gelir sağlamak amacına yönelik sosyal güvenlik önlemlerinin yaygınlaştırılması”, “çocukların ve annelerin korunması” gibi sosyal koruma görevlerini Örgütün yükümlülükleri arasında saymaktadır.

UÇÖ, tarihsel olarak uluslararası çalışma standartlarında “sosyal koruma” kavramını ender olarak kullanmış ve çoğunlukla “sosyal güvenlik” veya ilgili diğer kavramları tercih etmiştir. Ancak 1990’lı yıllar itibariyle Örgütün sözleşme ve tavsiye kararlarında sosyal koruma kavramının kullanılması eğilimi güçlenmiştir.

UÇÖ’nün tarihsel sosyal koruma yaklaşımı, iki bileşeni kapsamaktadır. Birinci bileşen, işgücünün korunmasıdır. İkinci bileşen ise sosyal güveniktir. Her iki bileşen, birbirini tamamlayıcı unsurlar içerir ve çalışanlar ile ailelerin gereksinim duydukları korumanın önemli bir kısmını karşılamaya dönüktür (ILO, 2015: 1). İşgücünün korunması, “işgücü göçü”, “çalışmada sağlık ve güvenlik”, “ücretler”, “çalışma süreleri” gibi çalışma koşullarıyla ilgili konuları içermektedir (ILO, 2015; <http://www.ilo.org/protection/lang--en/index.htm>).

Ancak son yıllarda kalkınmaya ilgili uluslararası örgütlerin sosyal koruma alanındaki etkinliklerinin artmasının bir sonucu olarak, UÇÖ’nün sosyal koruma kavramına yaklaşımında bir değişim gerçekleşmiş, kavramın yukarıda belirtilen gelenekselleşmiş kapsamını daraltan işaretler belirlemiştir. Bir başka deyişle sosyal koruma kavramının sosyal güvenlik esasına oturtulması, işgücünün korunması ile ilgili konuların kavram kapsamından dışlanma eğilimi gözlenmektedir. UÇÖ’nün yeni kavramsal çerçevesine göre, sosyal koruma daha çok sosyal güvenlik ile ilgili bir konu olarak ele alınmaya başlanmıştır. 2012 yılında “Sosyal Güvenlik Bölümü” nün (Social Security Department) adı değiştirilerek “Sosyal

Koruma Bölümü” (Social Protection Department) haline getirilmiştir (<http://www.ilo.org/secsoc/lang--en/index.htm>).

Değişim, sadece kurumsal yapılanmada gerçekleşen isim değişikliği ile sınırlı değildir. Örgüt yayın ve çalışmalarında sosyal güvenlik ve sosyal koruma kavramlarını birbirinin yerine geçecek biçimde kullanmaktadır. UÇÖ raporlarında sosyal koruma çoğunlukla sosyal risk ve gereksinimler karşısında sosyal güvenlik tarafından sağlanan koruma anlamında kullanılmaktadır (ILO, 2011: 9). Örgüt yayınladığı Dünya Sosyal Koruma Raporu (2014/15)’ da sosyal güvenlik kavramının alternatifi veya eş anlamlısı olarak sosyal koruma kavramının kullanıldığını açıkça belirtmiştir (ILO, 2014: 162)¹. UÇÖ yayınlarında ortaya çıkan bu eğilim yaygınlaşmaya başlamış ve BM özel raportörlerinin de artık “sosyal güvenlik” ve “sosyal koruma” kavramlarını birbirinin yerine geçecek biçimde kullandıkları görülmektedir (Sepulveda, 2010: 5, dipnot 3).

UÇÖ’nün sosyal korumayla ilgili kabul edilen sözleşmeleri şu şekilde sıralanmaktadır (Piron, 2004: 10):

- Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesi, 1952 (No. 102)
- Davranış Eşitliği (Sosyal Güvenlik) Sözleşmesi, 1962 (No. 118)
- İş kazası ve Meslek Hastalığı Yardımları, 1964 (No. 121)
- Malullük, Yaşlılık ve Ölüm Yardımları Sözleşmesi, 1967 (No. 128)
- Sağlık Bakımı ve Hastalık Yardımları, 1969 (No. 130)
- Sosyal Güvenlik Haklarının Onarımı Sözleşmesi, 1982 (No. 157)
- İstihdamın Desteklenmesi ve İşsizlik Karşısında Koruma Sözleşmesi, 1988 (No. 168)
- Analık Durumunda Koruma Sözleşmesi, 2000, (No. 183)

Örgütün belirtilen Sözleşmelerle ilgili olarak çok sayıda yol gösterici nitelikte tavsiye kararı bulunmaktadır. Tavsiye kararları içinde sosyal koruma hakkı bakımından önemli olanı, 2012 yılında kabul edilen ve doğrudan bir sözleşmeyle ilgili olmadığı için özerk olarak nitelenen 202 sayılı Sosyal Koruma Tabanları Tavsiye Kararıdır. UÇÖ, sosyal koruma hakkının gerçekleştirilmesine dönük başlangıç noktasında atılması gereken adımları ve bu adımların özellikleri göstermek amacıyla bu tavsiye kararını almıştır. Tavsiye kararı adından anlaşılacağı üzere sosyal koruma hakkının gerçekleştirilmesi için ilk başta oluşturulması gereken olmazsa olmaz tabanları düzenlemektedir (Ayrıntı için bkz.: Kapar, 2015).

Daha öncede belirtildiği gibi, ekonomik kalkınmaya rağmen, sosyal güvenlik hakkı insanların çoğunluğu bakımından gerçekleştirilememiştir. 102 sayılı sözleşmenin ve ilgili diğer standartların, üye ülkelerdeki sosyal koruma açığını gidermeye dönük yeni politikalar geliştirmede yetersiz kaldığı düşünülmüştür. Bu nedenle sosyal koruma tabanları politikasının genel esas ve ölçütlerini belirleyen

1 UÇÖ, 2010 yılında yayınladığı “Dünya Sosyal Güvenlik Raporu” serisinin adını, uluslararası düzeyde ve dünyanın çoğu yerinde sosyal koruma konularına olan ilgiyi yansıtabilmek için “Dünya Sosyal Koruma Raporu” olarak değiştirmiştir (ILO, 2014: 7, dipnot 10).

bir tavsiye kararı oluşturulma yoluna gidilmiştir. Tavsiye kararı içerdiği sosyal koruma tabanları politikasıyla, evrensel nitelikli ve asgari ölçütleri düzenleyen sosyal güvenlik standartlarına erişebilmeleri için üyelere, özellikle gelişmemiş, yoksul, kırılgan ve gelişmekte olan ülkelere işe nereden ve nasıl başlayacaklarına ilişkin bir hareket veya başlangıç noktası sunar. Tavsiye kararı, var olan standartların nasıl uygulanacağına ilişkin yol göstericilik yapmamakta, bu standartların yerine geçmemekte veya onlardan daha yüksek bir standart getirmemektedir. Tavsiye kararının, UÇÖ'nün sosyal güvenlik standartlarını tamamlayıcı nitelikte olduğu söylenmektedir (Ayrıntı için bkz.: Kulke ve Saint-Pierre Guilbault, 2013; Cichon, 2013; Hagemejer ve McKinnon, 2013).

Tavsiye Kararının yürütülmesinde devlet, birincil ve genel sorumluluğa sahiptir. Üye devletlere, aşağıda belirtilen ilkeler ile uyumlu tabanları yaşama geçirmeleri önerilmiştir. İlkeler, genel olarak değerlendirildiğinde sosyal koruma tabanları yaklaşımını insan hakları temeline oturtma amacını göstermektedir. Buna göre sosyal koruma tabanları:

- Sosyal dayanışma temelinde yaygın koruma sunmalı,
- Kurallar hukuk tarafından oluşturulmalı,
- Öngörülebilir ve uygun koruma sağlanmalı,
- Ayrımcılık içermemeli, toplumsal cinsiyet eşitliğini gözetmeli ve özel gereksinimleri dikkate almalı,
- Sosyal içerme sağlamalı, enformel ekonomide çalışanları kapsamalı,
- Sosyal güvenlik garantileri kapsamında yer alanların insan onuruna ve haklarına saygı gösterilmeli,
- Önceden belirlenen amaçlara ve zamana göre ilerleme sağlanmalı,
- Sosyal güvenlik programlarından yararlananların ve finansmanını sağlayanların çıkar ve sorumlulukları arasında uygun bir denge oluşturmayı amaçlayan dayanışmacı bir finansal yapı kurulmalı,
- Sistemin finansmanında ve korumanın ulaştırılmasında farklı yaklaşım ve yöntemler dikkate alınmalı,
- Güvenilir, açık ve hesap verebilir bir sistem oluşturulmalı,
- Sosyal adalet ve eşitlik temelinde ekonomik, mali ve finansal olarak sürdürülebilir olmalı,
- Ekonomik, sosyal ve istihdam politikaları ile uyumlu olmalı,
- Sosyal koruma sisteminden sorumlu olan kurumlar arasında uyum bulunmalı,
- Sosyal güvenlik sistemi ile ilgili kamu hizmetleri yüksek nitelikte sunulmalı,
- İtiraz ve şikâyet yöntemleri etkili ve kullanılabilir olmalı,
- Düzenli izleme ve değerlendirme mekanizması oluşturulmalı,
- Örgütlenme özgürlüğü ile toplu pazarlık hakkına tam saygı gösterilmeli,

- Çalışan ve işveren örgütlerinin temsili yoluyla üçlülük temelinde katılımın sağlanması, aynı zamanda karalardan etkilenen kişilerin temsilcilerine ve diğer ilgili kesimlere danışılmalıdır (ILO, 2012).

IV. AVRUPA KONSEYİ SİSTEMİNDE SOSYAL KORUMA HAKKI

47 üyesi bulunan ve bu üyelerin 28'inin AB üyesi olduğu Avrupa Konseyi, önemli bir bölgesel insan hakkı örgütüdür. Sayıları 216'ya ulaşan antlaşma, sözleşme ve şart kabul etmiş olan Avrupa Konseyi'nin insan hakları alanında çok sayıda etkili ve önemli sayılan sözleşme, protokol ve şartı bulunmaktadır (Ayrıntı için bkz.: Çelik, 2014a: 213-269).

Çok fazla tanınmasa da Avrupa Konseyinin 1974 tarihli *Çiftçilerin Sosyal Koruması Hakkında Avrupa Sözleşmesi* bulunmaktadır. Sözleşmede çiftçilerin gelir güvencesizliği karşısında koruma sağlayan sosyal güvenlikten yararlanabilmelerine ilişkin hükümler öne çıkmaktadır. Ayrıca mesleki eğitim, yeniden mesleki eğitim, rehberlik tarım politikalarının oluşturulmasında danışılma, bilgi edinme, yaşam ve çalışma koşullarının geliştirilmesi, sosyo-kültürel olanakların sağlanması, uygun koşullarda borç verilmesi, çiftçi çocuklarının eğitim ve mesleki eğitim olanakları sunulması gibi birçok hak, Sözleşmede yer almıştır.

1. İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Mahkemesi

Avrupa Konseyinin en önemli insan hakları belgelerinden biri olan İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS), doğrudan sosyal koruma hakkını düzenlemektedir. İHAS, sivil ve siyasal nitelikli insan haklarını düzenleme amacına dönük hazırlanmıştır. Sözleşme bu özelliği nedeniyle “kapsamlı bir sosyal haklar katalogu” içermemektedir. Ancak kimi maddelerindeki hükümler ve özellikle İnsan Hakları Avrupa Mahkemesinin (İHAM) kararları dolayısıyla sözleşmenin bazı sosyal hakları da kapsayacak biçimde genişletildiği belirtilmektedir (Bu konuda ayrıntı için bkz.: Çelik, 2014a: 214-216; Dericiler, 2014; Şirin, 2014). Bir başka deyişle, insan haklarının bütünselliği ilkesi gereği, sivil ve siyasal hakları koruma amacının yaşama geçirilmesi çabası, dolaylı yollardan (yansımaları olarak) sosyal hakların bir grubunun da güvence altına alınmasına neden olmuştur (Dericiler, 2014: 347-348). İHAM'ın, İHAS doğrultusunda aldığı birçok kararda sosyal koruma ile ilgili olan sağlık hakkı, sosyal güvenlikten yararlanmada eşitliğin sağlanması ve ayrımcılığın önlenmesi veya konut hakkı gibi birçok sosyal hakkın dolaylı olarak gözetildiği ve korunduğu belirtilmektedir (Dericiler, 2014; Şirin, 2014).

2. Avrupa Sosyal Şartları

Avrupa Konseyinin sosyal insan haklarını düzenleyen iki sosyal şartı bulunmaktadır. Ayrıca bu şartlarla ilgili ek protokoller vardır. 1961 tarihli olanı “Avrupa Sosyal Şartı”, 1996 tarihli olanı ise “Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı”

olarak anılmaktadır Sosyal şart sisteminin zayıf ve yetersiz olarak nitelenen denetim mekanizması, Sosyal Haklar Avrupa Komitesi etrafında biçimlenmiştir (Ayrıntı için bkz.: Çelik, 2014b: 217-219).

Avrupa sosyal şartlar sisteminde de sosyal koruma, BM sisteminde olduğu gibi bir dizi sosyal hakkın oluşturduğu bir bütün olarak ele alınmaktadır. Sosyal Haklar Avrupa Komitesinin sosyal korumaya ilişkin yaklaşımı ve kararları hakkında hazırlanan bir incelemede (monografide) (i) “sosyal güvenlik hakkı”, (ii) “sosyal ve sağlık yardım hakkı” ve (iii) “sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı” sosyal korumanın bileşenleri olarak değerlendirilmiştir (CE, 2000). Daha sonra Sosyal Şartta ilişkin yapılan bir başka incelemede bu bileşenlere (iv) “sağlığın korunması hakkı”, (v) “konut hakkı” ve (vi) “sosyal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkı” eklenmiştir (Bubnov-Skoberne, 2001: 33, dipnot 2).

Sosyal koruma konuları içine “konut hakkı” ve “sosyal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkı” eklenmesinin nedeni, Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartının, Avrupa Sosyal Şartına göre daha geniş bir sosyal haklar dizisini içeriyor olmasıdır. “Konut hakkı” ve “sosyal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkı”, 1961 tarihli ilk sosyal şartta yer almazken, 1996 tarihli Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartında yer almıştır. Bir başka deyişle sosyal şart sisteminin içerdiği sosyal haklar genişledikçe, sosyal korumayı oluşturan haklara yenileri eklenmiştir.

Ancak Sosyal Şart içinde sosyal koruma ile ilgili düzenlemeler bu altı bileşenle sınırlı değildir. Sosyal Şarta özel gruplar için düzenleme getiren çok sayıda maddede “*sosyal bakımdan korunma hakkı*” veya “*sosyal koruma hakkı*” ifadesinin bulunduğu görülmektedir. Bu maddelerin hükümlerine ve amacına bakıldığında, özel olarak korunması gereken gruplar yönünden yukarıda en son belirtilen altı sosyal hakkın oluşturduğu bir bütünü ayrıntılı olarak düzenlendiği görülür (EK 2).

V. AVRUPA BİRLİĞİ SİSTEMİNDE SOSYAL KORUMA HAKKI

AB içerisinde hem ulusal anayasalarda hem de Birlik düzeyindeki hukuki belgelerde sosyal koruma, insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Ulusal anayasalar, Birlik antlaşmaları, üye ülkelerin onayladığı diğer uluslararası ve bölgesel sözleşme ve şartlarda sosyal koruma hakkı düzenlenmektedir. Bunlar, Birliğe ve üye devletlere sosyal korumaya ilişkin çeşitli sorumluluklar yüklemektedir. Ayrıca Avrupa Adalet Divanının doğrudan veya dolaylı olarak sosyal koruma hakkını tanıyan, düzenleyen ve genişleten kararları bulunmaktadır (Szyszczak, 2007).

Sosyal koruma hakkı, AB antlaşmalarında yer almakta, Avrupa Adalet Divanının kararlarıyla gelişmektedir. Ayrıca AB üyesi ülkelerinde üye olduğu Avrupa Konseyi, özellikle İHAM kararları, AB’de sosyal koruma hakkını dolaylı olarak

etkilemektedir. Hem Avrupa Adalet Divanının hem de İHAM kararlarının, Avrupa çapında sosyal koruma hakkının geliştirilmesinde belirleyici olduğu söylenmektedir (O’Neill, ?: 30).

AB antlaşmalarında, bildirme, protokol ve eylem planlarında sosyal güvenlik ile birlikte sosyal koruma hakkına gönderme yapıldığı, Birliğin sosyal korumaya ilişkin görev, yetki ve sorumlulukların belirlendiği görülmektedir. Gerçektende ABTHŞ ile ÇTSHİTŞ, çeşitli boyutlarıyla sosyal koruma hakkına yer vermiştir. ABTHŞ’de “ailenin” ekonomik ve yasal bakımdan koruması yanında, sosyal koruma hakkının bulunduğunu kabul edilmiştir. Aynı zamanda ABTHŞ’de sosyal koruma kavramı kullanılmaksızın, sosyal koruma sağlamayı amaçlayan sosyal güvenlik hakkı düzenlenmiştir (EK 3).

ÇTSHİTŞ’te sosyal koruma başlığı taşıyan onuncu maddesinde her çalışanın “yeterli sosyal koruma hakkı” olduğu belirtilmiştir. Bu şartta sosyal güvenlik hakkından ayrıca söz edilmemiştir. Sosyal güvenlik, sosyal koruma başlığının altında sosyal korumayla bağlı bir konu olarak ele alınmıştır. Buna göre statüsü ve çalıştığı işyerinin büyüklüğüne bakılmaksızın tüm çalışanlar yeterli bir sosyal güvenlik düzeyinden yaralanması gerekir. Burada dikkat çeken bir diğer nokta çalışamayanların, Şartın ifadesiyle işgücü piyasasına giremeyen veya yeniden giremeyen kimselerin sosyal koruma hakkı çerçevesinde sosyal yardım almaları öngörülmüştür.

Üye ülkeler, Avrupa Birliği Antlaşmasında ASS’de ve ÇTSHİTŞ’de tanımlanan, aralarında sosyal koruma hakkının da bulunduğu temel sosyal haklara bağlılıklarını teyit etmiştir. Aynı antlaşmada ABTHŞ’nin, antlaşmalarla aynı hukuki değere sahip olduğu ve Birliğin Şartta yer alan hakları, özgürlükleri ve ilkeleri tanıdığı belirtilmiştir (Gülmez, 2008: 238). Bu durum, Şartta güvence altına alınan sosyal haklar, (dolayısıyla sosyal koruma hakkı) bakımından önemli bir gelişmedir. Antlaşmanın 3. maddesinde Birliğin, sosyal dışlanma ve ayrımcılık ile mücadele etme yanında sosyal adaleti, sosyal korumayı, kadın-erkek eşitliğini, kuşaklararası dayanışmayı ve çocuk haklarının korunmasını destekleme görevi olduğu hükme yer almıştır.

Benzer biçimde AB İşleyişine İlişkin Antlaşmada, Birliğin ve üye devletlerin, ASS’de ve ÇTSHİTŞ’de yer alan haklar gibi temel sosyal hakları göz önünde bulundurarak, belirtilen diğer amaçlar yanında yeterli sosyal korumaya ulaşma amacı olduğu belirtilmiştir (md. 151). Birlik, eylem ve politikalarını tanımlar ve uygularken yeterli bir sosyal korumanın güvence altına alınmasıyla ilgili gerekleri dikkate almak zorundadır (md. 9). Aynı antlaşmada “sosyal güvenlik veya sosyal koruma” ile ilgili önlemlere ilişkin Birliğin karar alma yetkisi düzenlenmiştir (md. 21/3). Ayrıca Antlaşma ile Birliğe, çalışanların sosyal güvenliğini ve sosyal korumasının sağlanması, sosyal koruma sistemlerinin modernleştirilmesi konularında üye ülkelerin etkinliklerini destekleme ve tamamlama (md. 153/c ve k), Konseye ise “Sosyal Koruma Komitesi” kurma görevi verilmiştir (md.160).

SONUÇ

Sosyal koruma, gelir güvencesizliği karşısında insan onurunu korumayı ve sosyal adaleti sağlamayı amaçlayan, sosyal dayanışma temelinde yapılan gelir aktarımlarını kapsamaktadır.

Sosyal koruma öteden beri bir insan hakkı olarak uluslararası ve bölgesel nitelikli çok sayıda insan hakkı belgesinde tanımlanmış, devlete bir sorumluluk olarak yüklenmiştir. Sosyal koruma, sadece yoksullar, yaşlılar, engelliler gibi belirli toplumsal gruplara tanınmış bir hak değildir. Sosyal koruma hakkı, özel gereksinim içinde ve koşullar altında bulunanlara özgü özel önlemler almayı gerektirir. Ancak bu gereklilikten, sosyal korumanın sadece sosyal ve ekonomik bakımdan zayıf gruplara tanınmış bir hak olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Sosyal koruma, “herkese” tanınmış bir insan hakkıdır.

Farklı sosyal koruma yaklaşımları bulunmaktadır. Bu yaklaşımlar, gelir güvencesizliği karşısında insanlara koruma sağlama amacı gibi ortak bir paydaya sahip olmakla birlikte, ayrıldıkları en önemli noktalardan biri gereksinim duyulan korumanın niteliğidir. Bu alanda genel olarak iki farklı yaklaşım belirmektedir. Birinci yaklaşım, ekonomik gerekçelere öncelik veren, güvencesizlikler karşısında insanların gereksinim duydukları korumayı bir insan hakkı olarak ele almaktan kaçınmaktadır. Diğer yaklaşım ise, sosyal gerekçeleri merkeze alırken, sosyal koruma gereksiniminin, öteden beri sosyal bir insan hakkı olduğunu gerçeğini savunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Adesina, Jimi O. (2010), “*Rethinking the Social Protection Paradigm: Social Policy in Africa’s Development*”, Background paper to the ERD 2010, European Report on Development, European University Institute.
- Alston, Philip (2014), *Extreme Poverty And Human Rights, Promotion And Protection Of Human Rights: Human Rights Questions, Including Alternative Approaches For Improving The Effective Enjoyment Of Human Rights And Fundamental Freedoms, United Nations General Assembly, Sixty-ninth session, A/69/297.*
- Brunori, P. ve O’Reilly, M. (2010), *Social protection for development: a review of definitions, Paper prepared in the framework of the European Report on Development 2010*, European University Institute.
- Bubnov-Skoberne, Anjuta (2001), “The protection of fundamental social rights in the associated countries: the example of Slovenia”, The protection of fundamental social rights in Europe through the European Social Charter - Proceedings, Sofia, July 2000 (Social Charter Monographs No. 11), Strasbourg: Council of Europe.
- CE (2000), *Social protection in the European Social Charter (Social Charter Monographs No. 7)*, Strasbourg: Council of Europe.

- CESCR (2008), General Comment No. 19: The right to social security (Art. 9 of the Covenant), UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, E/C.12/GC/19.
- Cichon, Michael (2013), "The Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202): Can a six-page document change the course of social history?", *International Social Security Review*, Vol. 66, 3–4/2013.
- COM (1995), "The Future of Social Protection: A Framework for a European Debate", Communication from the Commission, COM (95) 466 final, 31.10.1995.
- Cook, Sarah–Kabeer, Naila (2009), *Socio-economic security over the life course: A global review of social protection, the final report of a Social Protection Scoping Study.*, Institute of Development Studies.
- Çelik, Aziz (2014a), *Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Türkiye*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Çelik, Aziz (2014b), "Avrupa Konseyi Sosyal Şartlar Sistemi", *Uluslararası Sosyal Politika: Teorisi, Uluslararası Çalışma Normları ve Güncel Gelişmeler* (Edit.: Pir Ali Kaya), Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Dericiler, Özge Yücel (2014), "AİHM İçtihatları Çerçevesinde Özel Hayata ve Aile Hayatına Saygı Gösterilmesi Hakkı Bağlamında Sağlık Hakkının Korunması", *VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2014 (Eskişehir)*, İstanbul: Petrol-İş Yayınları.
- Devereux, S. ve R. Sabates-Wheeler (2007), "Editorial Introduction: Debating Social Protection", *Institute of Development Studies Bulletin*, 38 (3), 1-7.
- Euzéby, Alain (2004), "Social Protection: Values to be Defended!", *International Social Security Review*, Volume 57, Issue 2.
- Garcia, Bonilla A.-Gruat, J. (2003), *Social Protection: A Life Cycle Continuum Investment for Social Justice, Poverty Reduction and Sustainable Development*, Geneva: International Labour Organisation.
- Gentilini, Ugo ve Omamo, Steven Were (2011), *Social protection 2.0: Exploring issues, evidence and debates in a globalizing world*, *Food Policy* (36), 329–340.
- Ginneken, Wouter van (2011), "Social Protection, the Millennium Development Goals and Human Rights", *IDS Bulletin Special Issue: Social Protection for Social Justice*, Volume 42, Issue 6.
- Gülmez, Mesut (2008), *Avrupa Birliği ve Sosyal Politika*, Ankara: Hatipoğlu Yayınları.
- Gülmez, Mesut (2009), "İnsan Hakları Olarak Sosyal Haklar ve Sosyal Haksızlıklar", *Uluslararası Sosyal Haklar Sempozyumu 2009 (Antalya)*, Ankara: Belediye –İş Sendikası Yayını.
- Hagemejer, Krzysztof ve McKinnon, Roddy (2013), "The role of national social protection floors in extending social security to all", *International Social Security Review*, Vol. 66, (3–4/2013).

- ILO (2011), Social security for social justice and a fair globalization Recurrent discussion on social protection (social security) under the ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization, Report VI, International Labour Conference, 100th Session, 2011, Geneva: International Labour Office.
- ILO (2012), R202-Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202), (Recommendation concerning National Floors of Social Protection), Adoption: Geneva, 101st ILC session (14 Jun 2012), NORMLEX Information System on International Labour Standards. [http://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:3065524]
- ILO (2014), World Social Protection Report 2014/15, Building economic recovery, inclusive development and social justice, Geneva: International Labour Office.
- ILO (2015), *Labour protection in a transforming world of work, Report VI, Reports submitted to the Conference (104th Session, 2015)*, International Labour Organization.
- Jayawickrama, Nihal (2002), *The Judicial Application of Human Rights Law, National, Regional and International Jurisprudence*, Cambridge: Cambridge University Pres.
- Kapar, Recep (2015), “Uluslararası Çalışma Örgütünün Sosyal Koruma Tabanları Yaklaşımı”, *Karatahta İş Yazıları Dergisi*, I (1).
- Kulke, Ursula ve Saint-Pierre Guilbault, Emmanuelle (2013), “The Social Protection Floors Recommendation, 2012 (No. 202): Completing the standards to close the coverage gap”, *International Social Security Review*, Vol. 66, 3-4/2013.
- Kumitz, Daniel (2013), Scoping Social Protection, Platform for Social Protection Zambia Policy Brief, The Friedrich-Ebert-Stiftung (FES) Zambia Office.
- Midgley, J. (2013), Social Development and Social Protection: New Opportunities and Challenges. *Development South Africa*, 30 (1), p. 2-12.
- Midgley, James (2012) Social Protection and Social Policy: Key Issues and Debates, *Journal of Policy Practice*, Volume 11, Issue 1–2, p. 8–24.
- O’Neill, Aidan (?), “Social Rights in the Charter: Employment and Social Security”, [http://www.era-comm.eu/charter_of_fundamental_rights/kiosk/pdf/413DT59_Barcelona/O_Neill_1.pdf]
- OHCHR (2005), Economic, Social and Cultural Rights Handbook for National Human Rights Institutions, Professional Training Series No. 12, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights.
- OHCHR (2012), Rio+ 20 Background Note Comprehensive Rights-Based Social Protection, The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, [<http://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/SP/BNComprehensiveRightsSustainableDevelopment.pdf>].

- Piron, Laure-Hélène (2004), Rightsbased approaches to social protection, Overseas Development Institute, London.
- Sepulveda, Magdalena (2010), Extreme poverty and human rights, Promotion and protection of human rights: human rights questions, including alternative approaches for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms, United Nations General Assembly, Sixty-fifth session, A/65/259
- Sepulveda, Magdalena-Nyst, Carly (2012), *The Human Rights Approach to Social Protection*, Ministry for Foreign Affairs of Finland.
- Szyszczak, Erika (2007), “*Equal Access to Social Protection in the EU*”, *Equal Access to Social Protection in the EU* [<http://www.errc.org/article/equal-access-to-social-protection-in-the-eu/2808>].
- Şirin, Tolga (2014), “Bir İhtimal Daha Var O da Ölmek mi Dersin? (Sosyal İnsan Haklarının Anayasa Şikâyeti Yoluyla Dava Edilebilirliği Lehine Tezler ve Öneriler), VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2014 (Eskişehir), Petrol-İş Yayınları, İstanbul.
- UNDP (2014), Human Development Report 2014, Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience, United Nations Development Programme.

EKLER
ULUSLARARASI İNSAN HAKLARI BELGELERİNDE
SOSYAL KORUMA HAKKI

EK 1: BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SİSTEMİNDE SOSYAL KORUMA HAKKI

1948-BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ

Madde 22

“Herkesin, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvenliğe hakkı vardır. Ulusal çabalarla ve uluslararası işbirliği yoluyla ve her devletin örgütlenmesine ve kaynaklarına göre, herkes onur ve kişiliğinin serbestçe gelişim için gerekli olan ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının gerçekleştirilmesi hakkına sahiptir.”

Madde 23 (3)

“Herkesin kendisi ve ailesi için insan onuruna yaraşır ve gerekirse her türlü sosyal koruma önlemleriyle desteklenmiş bir yaşam sağlayacak adil ve elverişli bir ücrete hakkı vardır.”

Madde 25

“1. Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı vardır. Herkes, işsizlik, hastalık sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi iradesi dışındaki koşullardan doğan geçim sıkıntısı durumunda güvenlik hakkına sahiptir.

2. Anaların ve çocukların özel bakım ve yardım görme hakları vardır. Bütün çocuklar, evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olsunlar; aynı sosyal korumadan yararlanırlar”.

Kaynak: [<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>]

1966-EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR
ULUSLARARASI SÖZLEŞMESİ

MADDE 9

“Bu Sözleşme’ye Taraf Devletler, herkesin sosyal sigorta da dahil olmak üzere sosyal güvenlik hakkını tanırlar.”

MADDE 11

1. Bu Sözleşme’ye Taraf Devletler, herkesin, yeterli beslenme, giyim ve konut da dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler bu hususta hür rızaya dayalı uluslararası işbirliğinin temel önemini kabul ederek, bu hakkın gerçekleşmesini güvence altına almak için uygun tedbirler alacaklardır.

2. Bu Sözleşme’ye Taraf Devletler, herkesin açlıktan kurtulma temel hakkını kabul ederek, münferiden ve uluslararası işbirliği yoluyla, özel programları da içeren gerekli tedbirleri aşağıdaki amaçlara yönelik olarak alacaklardır:

(a) Teknik ve bilimsel bilgilerden tam olarak yararlanmak suretiyle, beslenme ilkeleri konusundaki bilgileri yayarak ve doğal kaynakların en etkin bir şekilde geliştirilmesini ve kullanılmasını sağlayacak şekilde tarımsal sistemleri düzelterek ya da geliştirerek, besinlerin üretilmesi, korunması ve dağıtılması yöntemlerini iyileştirmek ve

(b) Gerek gıda maddeleri ihraç eden, gerek gıda maddeleri ithal eden ülkelerin sorunlarını dikkate alarak, dünyadaki besin maddelerinin ihtiyaca göre adil bir şekilde dağıtımını sağlamak.

MADDE 12

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, herkesin, ulaşılabilecek en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standardına sahip olma hakkını kabul ederler.
2. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletlerin, bu hakkın tam olarak kullanılmasını sağlamak için alacakları tedbirler şu amaçlara yönelik olacaktır:
 - (a) Ölü doğum ve çocuk ölümleri oranlarının düşürülmesini ve çocuğun sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak;
 - (b) Çevresel ve sinai sağlık şartlarının her yönüyle iyileştirilmesi;
 - (c) Salgın, yöresel, mesleki ve diğer hastalıkların önlenmesi, tedavisi ve kontrolü;
 - (d) Hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve tıbbi bakım sağlayacak koşulların yaratılması.

Kaynak: [<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm#4>]

1989-BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ

Madde 26

1. Taraf Devletler, her çocuğun, sosyal sigorta dahil, sosyal güvenlikten yararlanma hakkını tanıyarak ve bu hakkın tam olarak gerçekleşmesini sağlamak için ulusal hukuklarına uygun, gerekli önlemleri alırlar.
2. Sosyal Güvenlik, çocuğun ve çocuğun bakımından sorumlu olanların kaynakları ve koşulları gözönüne alınarak ve çocuk tarafından ya da onun adına yapılan sosyal güvenlikten yararlanma başvurusuna ilişkin başkaca durumlar da gözönünde tutularak sağlanır.

Madde 27

1. Taraf Devletler, her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ve toplumsal gelişmesini sağlayacak yeterli bir hayat seviyesine hakkı olduğunu kabul ederler.
2. Çocuğun gelişmesi için gerekli hayat şartlarının sağlanması sorumluluğu; sahip oldukları imkânlar ve mali güçleri çerçevesinde öncelikle çocuğun ana-babasına veya çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere düşer.
3. Taraf Devletler, ulusal durumlarına göre ve olanakları ölçüsünde, ana babaya ve çocuğun bakımını üstlenen diğer kişilere, çocuğun bu hakkının uygulanmasında yardımcı olmak amacıyla gerekli önlemleri alır ve gereksinim olduğu takdirde özellikle beslenme, giyim ve barınma konularında maddi yardım ve destek programları uygulurlar.
4. Taraf Devletler, Taraf Devlet ülkesinde veya başka ülkede bulunsun; ana-babası veya çocuğa karşı mali sorumluluğu bulunan diğer kişiler tarafından, çocuğun bakım giderlerinin karşılanmasını sağlamak amacıyla her türlü uygun önlemi alırlar. Özellikle çocuğa karşı mali sorumluluğu olan kişinin, çocuğun ülkesinden başka bir ülkede yaşaması halinde, Taraf Devletler bu konuya ilişkin uluslararası anlaşmalara katılmayı veya bu tür anlaşmalar akdinin yanı sıra başkaca uygun düzenlemelerin yapılmasını teşvik ederler.

Kaynak: http://www.unicef.org/turkey/crc/_cr23d.html

2006- BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ENGELLİLERİN HAKLARINA İLİŞKİN SÖZLEŞME

Madde 28 Yeterli Yaşam Standardı ve Sosyal Koruma

1. *Taraf Devletler, engellilerin yiyecek, giysi ve barınma dahil kendileri ve aileleri için yeterli yaşam standardı hakkını ve yaşam koşullarının sürekli olarak iyileştirilmesi hakkını tanır. Taraf Devletler bu hakkın engelli olmaları nedeniyle ayrımcılığa uğramaksızın tanınmasını temin etmek için gerekli adımları atar.*
2. *Taraf Devletler engellilerin sosyal korunma ve engelliliğe dayalı ayrımcılığa uğramadan bu haktan yararlanma hakkını tanır ve aşağıda belirtilen tedbirler dahil olmak üzere bahse konu hakkın tanınmasını temin etmek ve geliştirmek için gerekli adımları atar:*
 - (a) *Engellilerin temiz su hizmetlerine, uygun ve bedeli ödenebilir hizmetlere eşit erişimlerini sağlamak ve engellilerin ihtiyaçlarına ilişkin araç - gereç ve diğer yardımlara erişimlerini temin etmek;*
 - (b) *Özellikle engelli kadın ve kızlar ve engelli yaşlılar dahil olmak üzere, engellilerin sosyal koruma programlarına ve yoksulluk azaltıcı programlara erişimini sağlamak;*
 - (c) *Yoksulluk koşullarında yaşayan engellilerin ve ailelerinin uygun eğitim, danışmanlık, mali yardım ve süreli bakım dahil engelliliğe ilişkin harcamalarında devlet yardımına erişimini sağlamak;*
 - (d) *Engellilerin toplu konut programlarına erişimini sağlamak;*
 - (e) *Engellilerin emeklilik fırsatları ve programlarına eşit erişimini sağlamak.*

Kaynak: [<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/07/20090714-1.htm>]

EK 2: AVRUPA SOSYAL ŞARTLARINDA SOSYAL KORUMA HAKKI

1961- AVRUPA SOSYAL ŞARTI

Madde 16 - Ailenin Sosyal, Yasal ve Ekonomik Korunma Hakkı

“Akit Taraflar, toplumun temel birimi olan ailenin tam gelişmesi için gerekli koşulları sağlamak üzere sosyal yardımlar ve aile yardımları, mali düzenlemeler, konut sağlama, yeni evlilere yardım ve diğer uygun araçlarla aile yaşamının ekonomik, yasal ve sosyal bakımdan korunmasını desteklemeyi taahhüt ederler.”

Madde 27 - Hükümetler Sosyal Komitesinin Alt Komitesi

“(…) Ayrıca sosyal refah ve ailenin ekonomik ve sosyal açıdan korunması gibi özellikle yetkili oldukları konular üzerinde Avrupa Konseyinin danışmanı statüsü taşıyan uluslararası hükümet dışı örgütlerin en çok iki temsilcisine danışabilir.”

Kaynak [<http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20312.pdf>]

1988- EK PROTOKOL

Bölüm I

“4. Tüm yaşlı kişilerin sosyal bir korunmaya hakkı vardır.”

Madde 4 Yaşlı Kişilerin Sosyal Korunma Hakkı

“Yaşlı kişilerin sosyal korunma hakkının fiilen kullanımını sağlamak ereğiyle Taraflar, gerek doğrudan doğruya, gerekse kamusal yada özel örgütlerle işbirliği yaparak, özellikle:

1. *Yaşlı kişilere olabildiğince en uzun süre toplumun bütün haklara sahip üyesi olarak kalabilmelerine:*
 - a. *Onlara uygun bir yaşam sürdürmelerine ve kamusal, sosyal ve kültürel yaşama etkin biçimde katılmalarına olanak sağlamak için yeterli kaynaklar yoluyla;*

b. Yaşlı kişiler yararına varolan hizmet ve kolaylıklar ve onların bunlara başvurma olanakları konusundaki bilgileri yayma yoluyla;

Olanak vermeyi;

2. Yaşlı kişilere yaşam biçimini özgürce seçmeye ve güvenli çevrelerinde diledikleri kadar uzun ve olanaklı bulunduğu sürece, bağımsız bir yaşam sürdürmeye:

a. Gereksinmelerine ve sağlık durumlarına uygun düşen konutlar yada konutun düzenlenmesi (uyarlanması) ereğiyle uygun yardımlar sağlanması yoluyla;

b. Durumlarının gerektireceği tıbbi bakım ve hizmetler yoluyla;

Olanak vermeyi;

3. Kurumlarda yaşayan yaşlı kişilere özel yaşama saygı içinde uygun yardım ve kurumda yaşam koşullarının belirlenmesine katılma sağlamayı;

Amaçlayan uygun önlemler almayı yada geliştirmeyi üstlenirler.”

Kaynak: Gülmez, Mesut (1993), Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye Kollokyumu, Bildiriler ve Tartışmalar, TODAİE ya., Ankara, s. 273.

1996- GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ AVRUPA SOSYAL ŞARTI

Şartta Doğrudan Sosyal Koruma Hakkından Söz Edilen Maddeler

Bölüm I

“16- Toplumun temel birimi olarak aile, tam gelişmesini sağlamaya yönelik uygun sosyal, hukuksal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir:

“17- Çocuklar ve gençler uygun sosyal, hukuksal ve ekonomik korunma hakkına sahiptir.”

“23- Her yaşlı insan sosyal korunma hakkına sahiptir.”

Madde 16 - Ailenin Sosyal, Yasal ve Ekonomik Korunma Hakkı

“Akit Taraflar, toplumun temel birimi olan ailenin tam gelişmesi için gerekli koşulları sağlamak amacıyla; sosyal yardımlar ve aile yardımları, mali düzenlemeler, konut sağlama, yeni evlilere yardım ve diğer uygun araçlarla aile yaşamının ekonomik, yasal ve sosyal bakımdan korunmasını teşvik etmeyi taahhüt ederler.”

Madde 17 - Çocukların ve Gençlerin Sosyal, Yasal ve Ekonomik Korunma Hakkı

“Akit Taraflar, çocukların ve gençlerin kişilikleri ile fiziksel ve zihinsel yeteneklerinin tam gelişimini sağlayacak bir çevrede yetiştirme haklarını etkili bir biçimde kullanmalarını sağlamak amacıyla, doğrudan ya da kamusal ve özel örgütlerle işbirliği yaparak, aşağıdaki hususlara yönelik tüm uygun önlemleri almayı taahhüt ederler:

1- a- çocukların ve gençlerin, ebeveynlerinin hak ve ödevleri göz önünde tutularak, gereksinim duydukları bakım, yardım, öğretim ve eğitim olanaklarına sahip olmalarını özellikle bu amaç için uygun ve yeterli kurum ile hizmetlerin kurulması ve sürdürülmesini sağlamak,

b- çocukları ve gençleri ihmal, şiddet ve sömürüye karşı korumak,

c- ailelerinin desteğinden geçici ya da mutlak olarak yoksun kalan çocukların ve gençlerin korunmasını ve bunların devletten özel yardım almasını sağlamak,

2- Çocukların ve gençlerin okula devamlarının özendirilmesinin yanı sıra parasız ilk ve orta öğrenim sağlamak.”

Madde 23 - Yaşlıların Sosyal Korunma Hakkı

“Akit Taraflar, yaşlıların sosyal korunma hakkını etkili bir biçimde kullanmalarını sağlamak amacıyla, doğrudan ya da kamusal veya özel örgütlerle işbirliği yaparak, özellikle:

— Yaşlılara,

a- iyi bir yaşam sürmeleri ve kamusal, sosyal ve kültürel yaşama etkin olarak katılmalarına olanak sağlayan yeterli kaynakları;

b- yaşlılar için varolan hizmetler ve kolaylıklar ve onların bunlardan yararlanma olanakları konusunda bilgi sağlamak yoluyla, yaşlıların olabildiğince uzun bir süre toplumun bütün haklara sahip üyesi olarak kalabilmelerine olanak sağlamayı;

— Yaşlılara

a- gereksinimlerine ve sağlık durumlarına uygun konutlar ya da konutlarının buna uygun hale getirilmesi için yeterli destek sağlamayı;

b- durumlarının gerektirdiği sağlık bakım ve hizmetleri yoluyla yaşlıların kendi yaşam biçimlerini özgürce seçmelerine ve alıştıkları çevrede yaşamlarını istedikleri ve yapabildikleri sürece bağımsız olarak sürdürmeye olanak vermeyi;

— Kurumlarda yaşayan yaşlılara, özel yaşamlarına saygı içinde, uygun yardım ve bunların kurumdaki yaşam koşullarına ilişkin kararlara katılımlarını sağlamayı amaçlayan önlemler almayı ya da bunları özendirmeyi; taahhüt ederler.”

Kaynak: [http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/04/20070409-1.htm]

Öğretiye Göre Sosyal Koruma Hakkı Kapsamında Değerlendirilen Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı Maddeleri

Madde 11-Sağlığın korunması hakkı

Akit Taraflar, sağlığın korunması hakkının etkili bir biçimde kullanılması sağlamak amacıyla, ya doğrudan ya da kamusal veya özel örgütlerle işbirliği içinde diğer önlemlerin yanı sıra;

- 1- Sağlığın bozulmasına yol açan nedenleri olabildiğince ortadan kaldırmak;
- 2- Sağlıklı olmayı teşvik etmek ve sağlık konularında kişisel sorumluluk duygusunu geliştirmek üzere eğitim ve danışma hizmetleri sağlamak;
- 3- Kazalar açısından olduğu gibi, salgın, yöresel ve diğer hastalıkları olabildiğince önlemek üzere tasarlanmış uygun önlemler almayı taahhüt ederler.

Madde 12-Sosyal Güvenlik hakkı

Akit Taraflar, sosyal güvenlik hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla:

- 1- Bir sosyal güvenlik sistemi kurmayı ya da sürdürmeyi;
- 2- Sosyal güvenlik sistemini Avrupa Sosyal Güvenlik Kodunun onaylanması için gereken düzeyden daha düşük olmamak üzere yeterli bir düzeyde sürdürmeyi;
- 3- Sosyal güvenlik sistemini giderek daha yüksek bir düzeye çıkarmaya çalışmayı;
- 4- Uygun ikili veya çok taraflı sözleşmeler akdiyle ya da başka yollarla bu sözleşmelerde yer alan koşullara bağlı olarak, aşağıdaki hususları sağlamak için girişimlerde bulunmayı;

- a- Korunan kişilerin Taraf Ülkeler arasında ne suretle olursa olsun yer değiştirmeleri sırasında, sosyal güvenlik mevzuatından doğan yardımların muhafazası da dahil olmak üzere sosyal güvenlik hakları açısından diğer Tarafların vatandaşları ile kendi vatandaşlarının eşit muamele görmelerini,
- b- Akit Taraflardan her birinin mevzuatına göre tamamlanan sigorta ve çalışma sürelerinin birleştirilmesi yoluyla sosyal güvenlik haklarının verilmesi, sürdürülmesi ve yeniden başlatılmasını taahhüt ederler.

Madde 13-Sosyal ve tıbbi yardım hakkı

Akit Taraflar sosyal ve tıbbi yardım hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla:

- 1- Yeterli olanağı bulunmayan ve kendi çabasıyla veya başka kaynaklardan, özellikle bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanarak böyle bir olanak sağlayamayan herkese yeterli yardımı sağlamayı ve hastalık halinde bunun gerektirdiği bakımı sunmayı;
- 2- Böyle bir yardım görenlerin, bu nedenle siyasal ve sosyal haklarının kısıtlanmasını önlemeyi;
- 3- Herkesin, kişisel veya ailevi mahrumiyet halini önlemek, gidermek ya da hafifletmek için gerekebilecek öneri ve kişisel yardımları uygun kamusal ya da özel hizmetler eliyle alabilmesini sağlamayı;
- 4- Bu maddenin 1, 2 ve 3 fıkralarında değinilen hükümleri, ülkelerinde yasal olarak bulunan diğer kit Tarafların vatandaşları ile kendi vatandaşlarını eşit tutarak, 11 Aralık 1953'te Paris'te imzalanmış olan Avrupa Sosyal ve Tıbbi Yardım Sözleşmesi ile üstlendiği yükümlülükler çerçevesinde uygulamayı taahhüt ederler.

Madde 14-Sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı

Akit Taraflar Sosyal Refah Hizmetlerinden Yararlanma Hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla:

- 1- Sosyal hizmet yöntemlerinden yararlanarak, toplumda bireylerin ve grupların refah ve gelişmelerine ve sosyal çevreye uyum sağlamalarına katkıda bulunacak hizmetleri teşvik etmeyi ya da sağlamayı;
- 2- Bireylerin ve gönüllü ya da diğer örgütlerin bu tür hizmetlerin kurulması ve sürdürülmesine katılmalarını özendirmeyi taahhüt ederler.

Madde 30-Toplumsal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkı

Akit Taraflar, toplumsal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

- a- toplumsal dışlanma ve yoksulluk durumunda yaşayan ya da bu duruma düşme tehlikesinde olan kişilerin ve ailelerinin, özellikle istihdam, konut, eğitim, öğretim, kültür ile sosyal ve tıbbi yardım olanaklarına fiilen ulaşmalarını teşvik edecek genel ve eşgüdümlü bir yaklaşım çerçevesinde önlemler almayı;
- b- bu önlemleri, uyarlanmasını sağlamak amacıyla gerektiğinde gözden geçirmeyi taahhüt ederler.

Madde 31-Konut hakkı

Akit Taraflar, konut hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

- 1- yeterli standartlara sahip bir konut edinilmesini teşvik etmeye;
- 2- evsizliği, zamanla ortadan kaldırma amacıyla, önlemeye ve azaltmaya;
- 3- ev fiyatlarını, yeterli kaynaklara sahip olmayanlar için uygun hale getirmeye yönelik önlemler almayı taahhüt ederler.

Kaynak: [<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/04/20070409-1.htm>]

EK 3: AVRUPA BİRLİĞİ SİSTEMİNDE SOSYAL KORUMA HAKKI

AB TEMEL HAKLAR ŞARTI

Madde 33 Aile ve Çalışma Yaşamı

“1. Aile, yasal, ekonomik ve sosyal korumadan yararlanır.”

“2. Aile ve meslek yaşamının uyumlaştırılması için herkesin, analıkla ilgili bir nedenle işten çıkarılma karşısında korunma ve bir çocuğun doğumu veya evlat edinilmesi sonrasında ücretli analık veya ebeveyn iznine ayrılma hakkı vardır.”

Madde 34 Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardım

“1. Birlik, Topluluk hukuku ve ulusal hukuk ve uygulamalar tarafından belirlenen kurallar göre analık, hastalık, iş kazaları, bakıma gereksinim duyma veya yaşlılık gibi durumlarda ve işsizlik durumunda koruma sağlayan sosyal güvenlik yardımlarından ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkını tanır ve saygı gösterir.”

“2. AB içinde yasal olarak yerleşik olan ve dolaşan herkes, Topluluk hukuku, ulusal hukuk ve uygulamalara göre sosyal güvenlik yardımlarından ve sosyal avantajlardan yararlanma hakkına sahiptir.”

“3. Yoksulluk ve sosyal dışlanmayla savaşmak için Birlik, Topluluk hukuku ve ulusal hukuk ve uygulamalar tarafından belirlenen kurallar göre, yeterli kaynakları bulunmayan herkes için uygun bir yaşam sağlayacak biçimde sosyal ve konut yardımdan yararlanma hakkını tanır ve saygı gösterir.”

Kaynak: [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:en:PDF]

ÇALIŞANLARIN TEMEL SOSYAL HAKLARINA İLİŞKİN TOPLULUK ŞARTI

“İç pazarın tamamlanması Avrupa Topluluğunun çalışanlarına sosyal alanda özellikle sosyal koruma, eğitim, mesleki eğitim, çalışmada sağlık ve güvenlik, yaşam ve çalışma koşulları serbest dolaşım anlamında gelişmeler sunmak zorundadır.”

Serbest Dolaşım

“Serbest dolaşım hakkı, ev sahibi ülkedeki çalışma koşulları, sosyal koruma ve istihdama erişme konularında eşit davranma ilkeleri uyarınca topluluktaki herhangi bir meslek veya işte çalışabilmesi için herhangi bir çalışana olanak vermelidir.”

Sosyal Koruma

“Her ülkede uygulanan düzenlemeler göre:

10. Avrupa Topluluğunun her çalışanı yeterli sosyal koruma hakkına sahip olacak ve statüsü ve istihdam edildiği teşebbüsün büyüklüğü ne olursa olsun, sosyal güvenlik yardımlarının yeterli bir düzeyinden yararlanacaktır.”

İşgücü piyasasına giremeyen veya yeniden giremeyen, geçim olanağına sahip olmayan kimselerin özel durumları göz önünde bulunduran yeterli kaynaklara ve sosyal yardım almaları gerekir”.

Kadın ve Erkek İçin Eşit Muamele

17. (...) “bu amaçla, eylemler; özellikle istihdama erişim açısından, ücret, çalışma koşulları, sosyal koruma, eğitim, mesleki eğitim ve kariyer geliştirme gibi alanlarda erkekler ve kadınlar arasındaki eşitlik ilkesinin uygulanmasını sağlamak için yoğunlaştırılmalıdır.”

Kaynak: [http://www.eesc.europa.eu/resources/docs/community-charter--en.pdf]